Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК [821.162.1 + 821.161.2]-1.09”18”:7.04-055.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2026.80.22

Серкова Ю. І.,
старший викладач кафедри слов’янської філології
Хмельницького національного університету
https://orcid.org/0000-0002-8346-2096

Папушина В. А.,
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології
Хмельницького національного університету
https://orcid.org/0000-0003-4833-9049
Researcher ID: IQV-0921-2023

Олійник Л. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології
Хмельницького національного університету
https://orcid.org/0000-0003-4965-0816
Researcher ID: HJH-8175-2023

ТИПОЛОГІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ЛІРИЧНИХ ТВОРАХ А. МІЦКЕВИЧА І УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ-РОМАНТИКІВ

Анотація. Вивчення взаємовпливів польської і української літератури доби романтизму є однією з актуальних проблем польсько-українського культурного діалогу. Її теоретичне значення полягає в тому, що на основі всебічно вивчених фактів зближення, зокрема типологічних сходжень літературних героїв, розкривається історична зумовленість культурних зв’язків між країнами, характер їхнього розвитку в загальному процесі взаємодії.

У статті розглянуто типологію жіночих образів у ліричних творах А.Міцкевича і українських поетів-романтиків. З’ясовано, що образ жінки в польському і українському романтизмі здебільшого поставав ідеалізованим, що відповідало романтичному світогляду. У творчості українських поетів П.Гулака-Артемовського, Є.Гребінки, В.Забіли, Л.Боровиковського та польського поета А.Міцкевича жінка часто була символом натхнення, об’єктом поклоніння та втіленням чуттєвості, але при цьому могла бути і трагічною постаттю. Типологія жіночих образів складалася із урахуванням складних соціальних умов першої половини XIX ст., коли була унормована дискримінація жінки. Проте польський романтизм відзначався чутливістю до сучасних йому західноєвропейських тенденцій, що, зокрема позначилось на розумінні А.Міцкевичем суспільної ролі жінки.

Шляхом аналізу творів поетів-романтиків ми зосередили увагу на таких спільних типах жіночих образів: жінка-символ ідеального кохання, дівчина-спокусниця, дівчина – борчиня за особисте щастя, жінка-сварлива дружина, жінка – втілення протилежностей. У творах знакових постатей романтизму А.Міцкевича та Т.Шевченка, які надали цьому літературному напрямку особливої дієвості, жінка виступає уособленням долі всього народу. Т.Шевченко вперше розробляє сюжет про жінку-покритку, поєднуючи соціальний конфлікт із національним. Руйнучи стереотипи доби романтизму щодо суспільної ролі жінки, А.Міцкевич створює образ жінки-борчині за свободу рідного краю.

Ключові слова: романтизм, українські поети-романтики, А.Міцкевич, типологія жіночих образів, спільні типи жіночих образів.

Постановка проблеми. Нині одним із важливих складників польсько-українського культурного діалогу є вивчення взаємовпливів польської і української літератури. Як відомо, становлення романтизму в багатьох країнах відбувалося у часи розвитку буржуазного суспільства, де панували розрахунок і влада грошей. Не знаходячи в реальному житті жаданої гармонії та краси, романтики створили новий художній світ. Із метою втечі від недосконалої дійсності вони занурювалися в ідеалізоване минуле чи в омріяне майбутнє. В їхніх творах присутні фантастичні елементи, перевага ірраціонального над логічним. Основу романтизму склали філософські питання: сенс буття людини, кохання, свобода, таємниці природи. Для літературних творів визначальними стали культ почуттів, народність, зацікавлення фольклором.

Романтизм сприяв виробленню нових літературних жанрів. Найбільш популярними серед українських і польських поетів-романтиків були балада, лірична пісня, а також романсова лірика, де образу жінки приділялась особлива увага. Для поетів «жінка часто є символом натхнення, об’єктом поклоніння та втіленням чуттєвості, але при цьому може бути як ідеалізованою, так і трагічною постаттю. Її образ поєднує в собі протиріччя: з одного боку – цнотливість та ідеалізація, з іншого – екзальтованість, сильні пристрасті та навіть фатальність» [1, с. 147].

Історичні та суспільні паралелі між Україною та Польщею зумовили виникнення подібних типів жіночих образів в обох романтичних традиціях. Дослідження типології жіночих образів у ліричних творах А.Міцкевича і українських поетів-романтиків дозволить увиразнити історичну обумовленість культурної взаємодії між країнами та простежити етапи її еволюції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню типології жіночих образів в художній літературі присвячено розвідки Р.Гром'яка [2], Т.Данилюк-Терещук [3], Л.Демської-Будзуляк [4], Н.Зборовської [1], І.Зелененької [5] та ін. Розмірковуючи про поняття «тип» у мистецтві, Р.Гром'як звертає увагу на прагнення письменників створювати літературних персонажів на основі образів реально існуючих людей за допомогою «творчої уяви, перевтілення, асоціативного мислення» [2, с. 670]. Науковець зазначає, що «законом створення типових образів-персонажів (типів), закономірністю художньої типізації є єдність загального та індивідуального» [2, с. 670].

Типологія жіночих образів, як правило, складалася з урахуванням приналежності героїні до того чи іншого історичного часу та її соціальної ролі, статусу у своїй родині чи в суспільстві, а також її стосунків з іншими людьми. Як підкреслює Л.Демська-Будзуляк, в основі художніх типів жіночих образів лежать традиції національного характеру, а також специфічні риси, що сформувалися під впливом історичних реалій. «Характер жінки дуже своєрідно співвідноситься з культурою епохи. ... Жінка з її напруженою емоційністю, живо та безпосередньо всотує особливості свого часу, значною мірою обганяючи його. У цьому сенсі характер жінки можна назвати одним із найчутливіших барометрів суспільного життя» [4, с. 46].

Досліджуючи українську культуру першої половини XIX ст., Т.Данилюк-Терещук підкреслює, що тогочасні складні соціокультурні обставини безпосередньо вплинули на специфіку художнього зображення жінки. У цей період обмеження прав жіноцтва було нормою, через що жінки залишалися ізольованими від будь-яких суспільних процесів.

Мета статті – шляхом аналізу творів українських поетів-романтиків і польського поета А.Міцкевича конкретизувати типологію жіночих образів доби романтизму та проаналізувати внесок поетів у розширення меж романтичних світоглядних позицій щодо соціальних питань, зокрема найбільш вразливої проблеми становища жінки в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. У творах українських поетів-романтиків (П. Гулака-Артемовського, Є. Гребінки, Л. Боровиковського, В. Забіли, М. Петренка та ін.) образи жінок змальовувалися переважно через їхній емоційний стан і внутрішні переживання. Орієнтуючись на фольклорні мотиви, автори розкривали теми розлуки та ніжних почуттів, оминаючи гострі соціальні проблеми. Абсолютно нове, реалістичне, висвітлення жіночої долі запропонував Тарас Шевченко. Завдяки власному гіркому досвіду кріпака, він яскраво показав усю жорстокість тогочасної суспільної системи. Твори митця відображали народні прагнення щодо волі, одночасно спонукаючи до активної боротьби. Важливе місце в доробку митця займають жіночі образи, які стали уособленням загальнонародного горя. Т. Шевченко першим серед вітчизняних літераторів порушив проблему жінки-покритки. Цей мотив надалі став провідним як у поетичних, так і в прозових творах українського поета («Слепая», «Відьма», «Наймичка», «Марія»).

Аналіз романтичної поезії в Україні та Польщі вказує на існування спільних художніх моделей при створенні жіночих характерів, що стало наслідком схожого історичного досвіду двох народів. Український романтизм репрезентує низку жіночих типів, які мають прямі паралелі з поетичним світом А. Міцкевича. Це виявляється через втілення образів коханої жінки, яка ідеалізується, жінки-спокусниці, жінки-борчині за особисте щастя, сварливої дружини, жінки як втілення боротьби світлих і темних сил.

Специфіка польського романтизму зумовлена двома головними чинниками: втратою державою незалежності та творчістю його ключової постаті – Адама Міцкевича. У XIX столітті Польща перебувала у вкрай важких політичних обставинах. «Внаслідок третього поділу 1795 року Польща втратила державну автономію та була розділена між Російською, Австрійською та Прусською імперіями. Страх перед соціальними бунтами змушував аристократію йти на компроміси з окупаційними режимами. Водночас простий народ потерпав від подвійного гніту: як з боку іноземної адміністрації, так і місцевих землевласників. Ці трагічні обставини зумовили те, що провідним мотивом у тогочасній польській літературі стала боротьба за відродження нації та відновлення незалежності» [5, с. 36]. А. Міцкевич бачив своє призначення у поширенні, першою чергою, визвольних ідей, перетворивши свою літературну спадщину на потужний інструмент консолідації та морального відродження поляків.

Тогочасний польський романтизм активно переймав західноєвропейські ідеї, зокрема долучився до дискусії про переосмислення місця жінки у соціумі. Руйнуючи традиційні романтичні стереотипи, А.Міцкевич у своїх творах на перший план вивів образ жінки-патріотки, яка бере активну участь у визвольних змаганнях.

Натомість в українському культурному просторі питання жіночої емансипації актуалізувалося значно пізніше – лише за кілька десятиліть, коли трансформація суспільних поглядів тісно переплелася з гострими соціальними та політичними викликами.

Романтичний світогляд перетворює буденність звичайної жінки на містичний процес, відшукуючи глибоку цінність у її душевній організації та таємничі смисли у побуті. Даючи характеристику літературній творчості романтиків, відомий український науковець Д. Чижевський зазначає: «Людське єство існує на межі двох вимірів, зазнаючи впливу абсолютно різних чинників. Наша психіка тісно пов'язана з фізіологією, проте водночас вона спроможна сягати духовних, трансцендентних висот. Внутрішній світ індивіда приховує в собі не менше загадок, ніж усе довкілля. Те, що раціональне мислення класифікує як позасвідоме – зокрема психічні відхилення, сновидіння, стани трансу, творче піднесення чи інтуїція – демонструє вихід поза межі повсякденності. Ці прояви «тіньової» сторони психіки дозволяють людині доторкнутися до інших, вищих рівнів буття, тому вони мають виняткове значення» [6, с. 357]. Головними ознаками романтичної літератури стають непідвладність розуму та хибність раціонального сприйняття. Своєрідним сакральним маніфестом стала збірка Адама Міцкевича «Балади і романси» (початок 1820-х років), де автор переконує читача пізнавати навколишній світ виключно серцем та внутрішнім зором «miej serce i patrzaj serce!».

Становлення романтичної поезії тісно пов'язане з активним зверненням митців до усної народної творчості, у якій поети того часу вбачали глибоку естетичну цінність. У цьому контексті особливе місце посів жанр балади. Завдяки своїй містичності, присутності потойбічних сил, драматизму, балада дозволяла гармонійно поєднувати народні легенди з тогочасними соціальними реаліями. За взірці в цьому жанрі для українських та польських романтиків виступали німецькі класики Й.-В.Гете та Ф.Шиллер.

Витоки українського літературного романтизму, зокрема в аспекті репрезентації жіночих образів, науковці пов'язують із 1827 роком. Саме тоді у виданні «Вісник Європи» було опубліковано баладу «Рибалка» П. Гулака-Артемовського. Створюючи цей переспів однойменної балади Ґете, митець керувався особливими міркуваннями щодо потенціалу та розвитку рідного слова: «Хотів спробувати, чи не можна малоросійською мовою висловити почуття ніжні, благородні, піднесені, не змушуючи читача чи слухача сміятися, як від «Енеїди» Котляревського і від інших, з тією ж метою написаних віршів?» [7, с. 5].

Тема кохання, образ жінки як його уособлення є наскрізними для польських та українських поетів-романтиків. У баладі «Рибалка» П. Гулака-Артемовського дівчина перетворюється на міфічну спокусницю. Піддавшись її чарам, ліричний герой обирає підводне життя поруч із русалкою. Автор майстерно поєднує фольклор із реальністю: рибалка уособлює простого селянського хлопця, а фантастична русалка має риси звичайної дівчини-залицяльниці. Поезія будується на антитезі двох світів – реального та ірреального, жіночого та чоловічого. При цьому саме жіночий елемент прагне реконструювати життя за ідеальним зразком:

Ти ж бачив сам, – не скажеш: ні, –
Як сонечко і місяць червоненький
Хлюпощуться у нас в воді на дні
І із води на світ виходять веселенькі! [7, с. 21]

Романс Є.Гребінки «Очі чорнії» змальовує кохання як нездоланну, майже містичну силу. Поет присвятив ці рядки своїй обраниці Марії Ростенберг, яка невдовзі стала його дружиною. Створений у 1843 році російською мовою та вперше надрукований у «Літературній газеті», твір згодом отримав музичний супровід і здобув всесвітнє визнання. Поетичний переклад цього шедевра українською мовою у 1998 році створив Юрій Тараненко.

Очі чорнії, аж палаючі,
Очі пристрасні та жадаючі!
Як люблю я вас! Як боюсь я вас!
Певно, стрів я вас у недобрий час…

Та жену журбу і печаль свою
На мою судьбу я не ремствую:
Найдорожче все, що Господь дав нам,
Я пожертвував огняним очам [8, с. 67].

Дослідники зазначають, що творчості А.Міцкевича не притаманна так звана «чиста» лірика. Його героїні часто невіддільні від суспільства, виявляючи свою громадянську позицію. У вірші «Do Matki Polki!» образ матері, жінки уособлює саму вітчизну, її внутрішню силу та красу:

O matko Polko! gdy u syna twego
W źrenicach błyszczy genijuszu świetność…

O matko Polko! źle się twój syn bawi!
Klęknij przed Matki Boleśnej obrazem… [9, с. 39]

Романс А.Міцкевича «Do Laury» змальовує жінку як об'єкт духовного, платонічного захоплення. Поезія відображає особисту драму поета: його кохана, Мариля Верещак, за наполяганням родини вийшла заміж за графа Путткамера. Проте саме це нещасливе кохання пробудило творчий геній Міцкевича, надихнувши його на поему «Dziady» та збірку «Ballady i romanse».

Ledwiem ciebie zobaczył, jużem się zapłonił,
W nieznanym oku dawnej znajomości pytał;
I z twych jagód wzajemny rumieniec wykwitał,
Jak z róży, której piersi zaranek odsłonił…

O luba! niech twe oczy przyznać się nie boją,
Jeśli cię mym spojrzeniem, jeśli głosem wzruszę;
Nie dbam, że los i ludzie przeciwko nam stoją,.. [9, с. 67]

А. Міцкевич змальовує щиру й піднесену любов, підкреслюючи потужну ментальну близькість із коханою художніми паралелізмами та вишуканими висловами. Світла туга, ніжні почуття та трепетне очікування гармонійно поєднуються з пейзажними замальовками, що формує цілісну романтичну атмосферу твору.

Трагічна доля жінки – одна з центральних тем творчості поетів-романтиків. Зокрема, у відомому вірші Є. Гребінки «Українська мелодія», що переріс у народну пісню, постає образ дівчини, яка відстоює своє право на щасливе особисте життя. В основі твору лежить конфлікт між матір'ю, яка через хвилювання за долю доньки хоче якнайшвидше видати її заміж, та самою дівчиною, котра протестує проти шлюбу без кохання. Цей мотив завершується трагічно: головна героїня обирає смерть, оскільки життя із нелюбом для неї є нестерпним:

Ген там, на могилі, хрест божий стоїть,
Під ним рано й вечір матуся квилить:
«О боже мій милий! Що я наробила!
Дочку, як схотіла, із світу згубила!» [8, с. 87]

Творчість Є. Гребінки слугує переконливим доказом невичерпних виражальних можливостей українського слова. Письменникові вдається передати щонайменші порухи людських почуттів, сумний настрій, тугу за нереалізованим щастям і розчарування через розбиті мрії.

У контексті тогочасного зацікавлення усною народною творчістю польські та українські романтики, окрім традиційних балад і казок, активно зверталися до демонологічних оповідань, які «вабили своєю екзотичністю, давали можливість вразити, зацікавити, пострашити й захопити читача та водночас мали завдання практичної моральної науки» [3, с. 32]. Яскравим прикладом є вірш А. Міцкевича «Pani Twardowska», де інтерпретовано слов'янський міф про угоду з дияволом та виведено комічний образ сварливої жінки. За умовами контракту, пан Твардовський може врятуватися, якщо біс виконає три його бажання. Легко вправившись із першими двома, нечистий зазнає поразки на третьому – витримати рік спільного життя з дружиною головного героя:

Diabeł do niego pół ucha,
Pół oka zwrócił do samki,
Niby patrzy, niby słucha,
Tymczasem już blisko klamki.

Gdy mu Twardowski dokucza,
Od drzwi, od okien odpycha,
Czmychnąwszy dziurką od klucza,
Dotąd jak czmycha, tak czmycha [9, с. 129]

У 1825 році П.Гулак-Артемовський створив україномовну баладу «Твардовський», взявши за основу однойменний твір А. Міцкевича. Проте український автор суттєво змінив художню концепцію оригіналу: у версії Гулака-Артемовського

на першому плані елементи бурлеску, травестії та пародії, що надає твору яскравого комічного забарвлення:

Жінко люба, годі плакать, –
Твардовський озвався, –
Хотів з чортом вас посватать, –
Та й чорт одцурався.
Мабуть, всі чорти – бурлаки,
Та ще й розум мають,
Знають, де зимують раки, –
Од жінок втікають [7, с. 63]

Проблема протистояння добра і зла в романтичній літературі (зокрема у спадщині А. Міцкевича та українських поетів-романтиків) часто реалізується через жіночі образи. У баладі «Маруся» Л. Боровиковського цей дуалізм набуває містичного відтінку завдяки залученню народної міфології. Описуючи новорічні розваги селянок та ворожіння на воску, поет занурює читача в атмосферу таємничості. Трансформація ворожби у видіння про загибель судженого є кульмінацією поезії, проте автор обирає щасливу розв'язку. Лірична героїня отримує винагороду за свої страждання, тривале очікування та вірність:

Коні через мерзлий сніг
Санки мчать; з-під кінських ніг
Дим піднявся білий;
Їдуть, їдуть до воріт,
В санках парубок сидить –
Хто? – Марусин милий! [10, с. 28]

Сюжет балади Л. Боровиковського «Чарівниця» розгортається навколо фатальної помилки закоханої дівчини, яка шукає допомоги у надприродних сил. Автор демонструє, що використання чорної магії для виклику взаємних почуттів неминуче веде до нещастя.

Коли б була Марусенька
Циганки не знала…

То ти б була, Марусенько,
Гриця не згубила, –
То ти б була, Марусенько,
Й сама була жива [10, с. 66]

Внутрішній світ головної героїні відомої балади А.Міцкевича «Лілії» повністю підкорюється темним силам. Цей твір справедливо вважається перлиною романтичної спадщини польського поета. Сюжет тексту переносить у часи військового походу Болеслава Сміливого на Київ. Через довгу розлуку з чоловіками чимало жінок наважувалися на зраду. Намагаючись приховати гріх, лірична героїня позбавляє життя свого чоловіка-лицаря відразу після його повернення. Вона потайки ховає тіло, а на могилі висаджує білі лілії. Проте квіти згодом викривають страшну правду. Коли жінка збирається вдруге вийти заміж за одного з рідних братів убитого, посеред весілля з'являється озброєний привид покійного чоловіка, щоб здійснити справедливу помсту. Традиційно лілія уособлює непорочність і душевну чистоту, тому її поява на могилі жертви була виявом крайнього цинізму. Сили природи у творі польського автора стоять на сторожі моральності людини: вони відмовляються приховувати людські гріхи й карають вбивцю: руйнують церкву разом із грішниками, відновлюючи вищу справедливість.

Wstrzęsła się cerkwi posada,
Z zrębu wysuwa się zrąb,
Sklep trzeszczy, w głąb zapada,
Cerkiew zapada w głąb.
Ziemia ją z wiérzchu kryje,
Na niéj rosną lilije… [9, с. 46]

У баладі «Лілея» Т. Шевченко майстерно переосмислює народну легенду про дівчину-квітку, перетворюючи сили природи на голос вищої справедливості. Конфлікт твору виходить за межі особистої моралі людини та стає соціальним вироком: пан руйнує життя своєї доньки, як колись згубив її матір. Розлючені селяни знищують пана-розпусника, але цькування людей убиває й саму дівчину. Проростаючи весною прекрасною лілеєю та потрапляючи до панських світлиць, вона промовляє слова, які уособлюють трагічну долю селянки-кріпачки:

За що мене, як росла я,
Люде не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили? [11, с. 338]

У творі образ лілеї набуває глибокого узагальнення, виступаючи метафорою чистої душі, яка стає жертвою жорстокості та суспільної несправедливості.

У романтичній лірицi, зокрема у творах А. Міцкевича та українських поетів-романтиків туга за волею часто втілюється через жіночі персонажі з важкою долею. Трагічний фінал і суїцид постають тут як специфічна форма протистояння злу. У поетичній спадщині В. Забіли, якого традиційно вважають «співцем нещасливого кохання», такий сюжет розгортається у поезії «Маруся». Дівчина втрачає надію на щасливе заміжжя, адже її нареченого Грицька віддають у рекрути:

Дуже мучилась Маруся,
Бо вірно любила,
Прийняла, сердешну, скоро
Сирая могила.
Чи вже квітка, як одірвать,
Довго цвісти буде?
Або серце, як розлучить,
То воно й забуде? [12, с. 306]

У баладі «Рибка» А.Міцкевича трагічна доля зрадженої паном Катрусі завершується її смертю та містичним перетворенням на рибку, яка припливає до берега, аби нагодувати своє немовля. Поет акцентує увагу на неймовірній духовній красі та великодушності дівчини. Попри жорстоку зраду, Катря не прагне помсти для кривдника та його нової дружини. Вона лише благає їх оминати річкову долину. Проте нехтування цим проханням призводить до того, що розплату чинять самі сили природи, обертаючи пана й паню на холодні скелі.

Przebóg! cudy, czy moc piekła?
Uderza go widok nowy:
Gdzie pierwej rzeczułka ciekła,
Tam suchy piasek i rowy…

Tylko z zatoki połową
Sterczał wielki głazu kawał,
I dziwną kształtu budową,
Dwa ludzkie ciała udawał [9, с. 30]

Ідейними центрами балади виступають нерозривний метафізичний взаємозв'язок людини й довкілля та концепція неминучої відплати за гріхи й кривду.

Спільні романтичні сюжети про занапащену дівчину та її трансформацію у міфічну водну істоту єднають баладу «Rybka» А. Міцкевича та «Русалку» Т. Шевченка. У Шевченковому тексті акцент зміщено на гріх дітовбивства, скоєний знедоленою матір'ю через пана. Загибла дитина приєднується до інших русалок Дніпра, які згодом здійснюють правосуддя: наздоганяють зрадливу матір під час нічної прогулянки і, несамовито лоскочучи, гублять її у воді:

І незчулась, як зуспіли
Дніпрові дівчата –
Та до неї, ухопили
Та й ну з нею гратись,
Радісінькі, що піймали.
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали..
Та й зареготались [11, с. 218]

Завдяки залученню фольклорних мотивів балади А. Міцкевича та Т. Шевченка набувають особливої психологічної глибини та гострого соціального звучання. Автори спонукають до серйозних філософських роздумів про моральний вибір, фатальні помилки та відповідальність за скоєне.

У поемі «Катерина» Тарас Шевченко глибоко аналізує тогочасні соціальні проблеми. Цей твір він присвятив Василю Жуковському на знак вдячності за свій викуп із кріпацтва, який відбувся 22 квітня 1838 року. Сюжетна лінія розгортається навколо трагічної загибелі молодої селянки, яку ошукав і покинув офіцер-дворянин. На порушення цієї теми Кобзаря наштовхнув важкий життєвий досвід: передчасна втрата батьків та сирітське дитинство, гірка доля матері, постійні злидні та виснажливе наймитування рідних сестер. Особисті переживання спонукали поета відкрито заговорити про незавидне становище жінки-матері. Найбільше автора обурює те, як суспільство через жорстокі стереотипи, упередження та осуд залишає матір-одиначку без жодної допомоги. Трагедію головної героїні посилює повна ізоляція: від неї відвернулися навіть найближчі люди – власні батьки:

Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!
Не вертайся, дитя моє,
З далекого краю... [11, с. 96]

У цьому творі Т. Шевченко першим в українській літературі звернувся до теми жінки-покритки, майстерно поєднавши особисту трагедію героїні з глибоким соціальним та національним підтекстом. Поема розпочинається пересторогою для українських дівчат:

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі – чужі люде,
Роблять лихо з вами [11, с. 93]

У центрі поетичного світу поеми А. Міцкевича «Гражина» та балади «Світязь» перебуває мотив служіння Батьківщині. Письменник майстерно змальовує героїчний образ жінки, чия загибель стає символом незламності та вищої справедливості. Легендарна основа «Світязя» оповідає про стародавнє місто, що занурилося у безодню на прохання самих мешканців. За переказами, під час ворожої навали місцеве населення шукало захисту в князівни, яка у щирій молитві звернулася до Бога про порятунок від сорому й полону:

Jeśli nie możem ujść nieprzyjaciela,
O śmierć błagamy u Ciebie,
Niechaj nas lepiej Twój piorun wystrzela,
Lub żywych ziemia pogrzebie! [9, с. 26]

Позбавлена імені лірична героїня-княжна стає символом нескореності всього народу.

Новаторство А. Міцкевича в поемі «Гражина» полягає у створенні сильного жіночого характеру, здатного на рішучу боротьбу за свободу. Автор переносить читача у Литву початку XV століття, де розгортається міжусобний конфлікт. Через місто Ліду, що мало стати посагом Гражини, князь Литавор зважується на альянс із хрестоносцями проти правителя Вітольда. Проте поема концентрується не на чоловічих амбіціях, а на високих патріотичних почуттях головної героїні. Її самовідданість, любов до рідного краю та боротьба проти іноземних ворогів перетворюють Гражину на символ незламності, що викликає глибоку повагу та гордість за її подвиг.

Że bohaterską Litawora postać
Wzrostem wysmukłej dorówna kibici…

Książęca para, kiedy ją okoli
Służebne grono, jak w poziomym lesie
Sąsiednia para dorodnych topoli,
Nad wszystkich głowę wystrzeloną niesie…

Acz innym rzecz ta nie była świadoma:
Bo księżna, wyższa nad żon prostych rzędy,
Które zbyt rade, że panują doma,
Chciałyby z tym się popisywać wszędy,
Owszem, cudzemu pilnie kryła oku,
Z jaką potęgą w sercu męża władnie [13, с. 16].

Почувши від слуги про змову Литавора з німцями, Гражина спершу приголомшена, але швидко опановує себе і намагається відмовити чоловіка від фатального союзу. Коли князь не слухає її застережень, відважна жінка вирішує діяти самостійно і, поки чоловік спить, одягає його бойові обладунки, щоб самотужки стати на захист рідної землі.

Książę strudzony zasnął na oboje ucho.
Stanęła podle łoża, lecz nie śmiała budzić,
Czy nie chcąc darmo prosić, czy sennego trudzić;
Ale wrychle na obrót rzuciła się nowy:
Bierze szablę, książęciu leżącą u głowy,
Pancerz kładzie, mężowski płaszcz na piersiach zwiesza
i lekko drzwi przemknąwszy, na ganek pośpiesza.
Mnie srogo zakazuje o niczym nie gadać [13, с. 23].

Образ головної героїні, яка діє нарівні з чоловіками, став новаторським для романтичної літератури. А.Міцкевич заперечує тогочасні гендерні стереотипи, адже сюжет твору чітко доводить вирішальний внесок Гражини у боротьбі за рідну землю.

Висновки. Аналіз творів А. Міцкевича, Т. Шевченка та українських поетів-романтиків П. Гулака-Артемовського, Є. Гребінки, В. Забіли, Л. Боровиковського виявляє типологічну схожість жіночих персонажів. Це зумовлено спорідненістю історичних умов і соціальних викликів, перед якими стояли обидва суспільства. У центрі уваги А. Міцкевича і Т. Шевченка – пошуки нового місця жінки в суспільстві. Для них жіноча доля тісно поєднується із долею Батьківщини. Польський поет руйнує тогочасні стереотипи, виводячи на перший план образ жінки-борчині, яка мужньо відстоює свободу свого краю.

Література:

1. Зборовська Н. Фемінний характер української ментальності (За допомогою літературного дзеркала). *Сучасність.* 2001. № 7-8. С. 146–150.
2. *Літературознавчий словник-довідник* / за ред. Р. Гром'яка. Київ : Академвидав, 1997. 752 с.
3. Данилюк-Терещук Т. Народна міфологія в естетиці українського романтизму. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Літературознавство.* 2016. № 8 (333). С. 32–38.
4. Демська-Будзуляк Л. Ґендерна інтерпретація жіночих та чоловічих образів в українській літературі XIX – початку XX ст. *Слово і час.* 2005. № 4. С. 10–17.
5. Зелененька І. *Українсько-польські літературні взаємини: навчально-методичний посібник.* Вінниця, 2023. 182 с.
6. Чижевський Д. Шевченко і релігія. *Філософські твори*: у 4-х т. Т. 2. Київ : Смолоскип, 2005. С.193-205.
7. Гулак-Артемовський П. *Байки. Казки. Балади: вибрані твори*. Київ : Андронум, 2021. 77 с.
8. Гребінка Є.П. *Твори.* Донецьк : Донбас, 1986. 182 с.
9. Mickewycz A. Wybrane: Poetyczni twory, Kyjiw, 1984.238 s.
10. Боровиковський Л. *Балади, пісні, думи. Байки й прибаютки. Твори та переклади*, 1980. Київ : Дніпро. 135 с.
11. Шевченко Т. *Зібрання творів:* у 6 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1: Поезія 1837–1847. 784 с.
12. *Українські поети-романтики: поетичні твори*. Київ : Наук. думка, 1987. 588 с.
13. Mickiewicz A. Grażyna. Poznań : Oficyna Wydawnicza GMP. 1997. 61 s.

Serkova Iu., Pahushyna V., Oliynyk L. Typology of female images in the lyric works of A. Mickevych and Ukrainian romantic poets

Summary. The study of the mutual influences of Polish and Ukrainian literature of the Romantic era is one of the current problems of Polish-Ukrainian cultural dialogue. Its theoretical significance lies in the fact that, on the basis of comprehensively studied facts of rapprochement, in typological similarity of literary heroes, the historical conditions of cultural bounds between the countries and the nature of their development in the general process of interaction are revealed.

The article examines the typology of female images in the lyrical works of A. Mickiewicz and Ukrainian romantic poets. The image of a woman in Polish and Ukrainian romanticism was mostly idealized, which corresponded to the romantic worldview. In the works of Ukrainian poets P. Hulak-Artemovsky, E. Hrebinka, V. Zabyla, L. Borovikovsky and the Polish poet A. Mickiewicz, a woman was often a symbol of inspiration, an object of worship and the embodiment of sensuality, but at the same time she could also be a tragic figure. The typology of female images was formed taking into account the difficult social conditions of the first half of the 19th century, when discrimination against women was normalized. However, Polish romanticism was distinguished by its sensitivity to contemporary Western European trends, which, in particular, affected A. Mickiewicz's understanding of the social role of women.

Analyzing works of romantic poets, we focused on the common types of female images: a woman-symbol of ideal love, a girl-seductress, a girl-fighter for personal happiness, a woman-nagging wife, a woman-embodiment of opposites. In the works of the iconic figures of romanticism A. Mickiewicz and T. Shevchenko, who gave this literary direction special effectiveness, a woman acts as the personification of the fate of all nation. T. Shevchenko first develops the plot about a woman-cover, combining social conflict with a national one. Destroying the stereotypes of the romantic era regarding the social role of women, A. Mickiewicz creates the image of a woman-fighter for the freedom of her homeland.

Key words: romanticism, Ukrainian romantic poets, A. Mickiewicz, typology of female images, common types of female images.

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.11.2026